

EI LLIBRE DE GRAMÀTICA A LA BARCELONA
DEL SEGLE XIV SEGONS ELS DOCUMENTS
DELS PROTOCOLS NOTARIALS

JOSEP HERNANDO

L'ensenyament de lletra a la Barcelona del segle XIV va ésser una realitat fomentada i desitjada per tota la societat d'aleshores. La publicació, per part nostra,¹ de més de dos centenars de documents del segle XIV ens assabenta de diverses escoles, públiques i privades, de contractes de societat per tal de regir escoles, de venda de drets sobre escoles, de sous dels ensenyants, de cessió del regiment d'escoles, etc. L'ensenyament de lletra, però, es feia també de manera privada, és a dir, a les cases del discents, per mestres particulars que podien ésser escolars, clergues, estudiants d'arts, batxillers, mercaders, etc. Els discents o aprenents, per altra banda, pertanyien a totes les classes socials: fills de notari, de mercader, de cirurgià, de tintorer, de porter de rei, de fabre o ferrer, d'agricultor, de fuster, de corredor, de gabier, de giponer, etc. L'aprenentatge de lletra era també un dels objectius dels contractes d'aprenentatge, principal en alguns casos, complementari en altres.

1. Josep HERNANDO I DELGADO, *L'ensenyament a Barcelona, segle XIV. Documents dels protocols notarials. Primera part: Instruments notarials de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, 1350-1400*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 12 (1993), pàgs. 141-271; *Segona part: Instruments notarials de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona i de l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, 1294-1400*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», 16 (1997), en premsa. Vegeu-hi la bibliografia existent sobre el tema de l'ensenyament a la Catalunya de la Baixa Edat Mitjana.

Quin manual o llibre de text servia per a l'aprenentatge de lletra? Se sol afirmar que el *Doctrinale puerorum*, obra escrita en 1209 per Alexandre de Villedieu, substituï les gramàtiques usades fins aleshores, el *Donat* del segle iv i el *Priscià* del segle v-vi, i serví, com a la resta d'Occident, de text-guia per a l'aprenentatge de lletra o de gramàtica durant els tres segles següents.²

Doncs bé, un escorcoll sistemàtic de les fonts seriades dels arxius, en especial els protocols notarial, del segle xiv, cercant tota la informació possible sobre el llibre durant aquest segle, ens mostra una realitat més complexa i més rica pel que fa al llibre de gramàtica.³ Els canvis produïts des de, per exemple, Ciceró fins al segle xiv varen ésser profunds en tots els aspectes i també, per consegüent, en l'aprenentatge de lletra i el llibre de gramàtica. Canvi, però, no vol dir oblit. Nous mètodes i nous textos no vol dir deixar de banda el passat. En les biblioteques privades dels barcelonins del segle xiv hom observa l'existència, ací i allà, de gran part dels textos relacionats amb l'aprenentatge de lletra i el llibre de gramàtica des de l'antiguitat: *De inventione rethorica* de Ciceró i *Rethorica ad Herennium* del Ps.-Ciceró (s. i aC) [doc. 11],⁴ *De oratoria institutione* de Quintilià (s. i pC) [doc. 11], *Cató* o els *Dístics* del Ps.-Cató (època imperial) [doc. 6, 12, 32, 35], *Ars grammatica* d'Elius Donat o *Pars* o *Partes* o *Pars* (s. iv) [doc. 6, 11, 15, 29], *Institutiones grammaticae* de Priscià (s. v-vi) [doc. 10, 11, 12, 22, 33], *De doctrina Christiana* de Sant Agustí (s. v-vi), *Institutiones divinarum et saecularium litterarum* de Cassiodor (s. v-vi) [doc. 11], *De disciplina scholarium* o *De scholastica disciplina* del Ps.-Boeci (s. xii), *Alexandreis* o *Alexandre* de Gautier de Chatillon (s. xii) [doc. 10, 11, 12, 16, 18, 19, 22, 29, 35], *Tobias* de Mateu de Vendôme (v. 1200) [doc. 1, 5, 6, 11, 12, 15, 22, 29, 35], *Contemptus mundi* d'autor anònim (s. xiii) [doc. 6, 12, 32, 35], *Poetria nova* de Gaufridus de Vino Salvo (s. xiii) [doc. 28], *Liber derivationum* d'Hugucio de Pisa (s. xiii) [doc. 5, 7, 13, 29], *Doctrinale puerorum*

2. Vegeu art. *Alexandre de Villedieu*, dins «Gran Enciclopèdia Catalana», Barcelona 1970, vol. I, pàg. 541.

3. El recull de documents arriba a 457 i ens mostra un panorama de la cultura dels barcelonins del segle xiv força interessant. Vegeu Josep HERENANDO, *Llibres i lectors a la Barcelona del segle xiv*, Fundació Noguera, Textos i Documents, Barcelona 1995.

4. Vegeu els documents a l'Apèndix Documental.

d'Alexandre de Villedieu (s. XIII) [doc. 5, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 22, 29, 32, 35], *Graecismus* d'Évèrard de Béthune (s. XIII) [doc. 11, 12, 16, 22, 29, 30, 33, 35], el comentari del dominic anglès Robert Kilwardby sobre les *Institutiones grammaticae* de Priscià (s. XIII) [doc. 33], *Liber expositionis vocabulorum* de Guillem Brito o el Bretó (s. XIII) [doc. 11], *De modis significandi* d'autors diversos (s. XIII-XIV) [doc. 34]. Hom observa també l'existència dels manuals més en ús de la nova disciplina, lligada a l'aprenentatge de la gramàtica, que és l'*ars dictaminis*, és a dir, de la tècnica de redacció, l'inici de la qual és del segle XII: *Summa dictaminis* d'Adalbert de Samaria o *Summa Sameresæ* (s. XII) [doc. 9], *Summa Bernardina* o *Summa dictaminis* de Bernat de Tours (s. XII) [doc. 4, 29, 35], *Libellus de arte dictandi rethorice* de Petrus Blesensis o Pierre de Blois (1181-1184) [doc. 11, 29], *Summa Dictaminis* de Guido Faba (1229) [doc. 18], *Summa dictaminis* de Tomàs de Càpua (s. XIII) [doc. 8, 11], *Summa dictaminis secundum stilum Romanae curiae* de Ricard de Pofi (s. XIII) [doc. 22], *Summa dictaminis* de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes (s. XIV) [doc. 22, 28, 29], *Summa cancellariae* de Laurentius de Aquileia o Laurentius Lombardus (s. XIV) [doc. 2]. Aquestes obres representen, més o menys, la història de l'aprenentatge de lletra, del llibre de gramàtica i de la tècnica de redacció, des de l'Antiguitat fins a la Modernitat, i totes, com pot observar-se en l'apèndix documental, foren conegudes pels barcelonins del segle XIV.

La cultura a Catalunya durant el segle XIV no és altra que la que, a mitjan segle XIII, es generalitza a tot l'Occident medieval.⁵ Fins aquest moment, l'ideal dominant de cultura es basava en la que els Pares llatins havien llegat. Els orígens, però, d'aquesta es troben en la literatura llatina, l'ideal de la qual es troba, de manera especial, encara que no pas de manera exclusiva, en Ciceró i Quintilià. Per a Ciceró l'eloqüència és l'art suprem, perquè, si l'home es distingeix dels animals pel llenguatge, com millor hom parla, millor hom és. L'eloqüència, però, no es basa en la pura retòrica, perquè l'ideal humà és el de l'orador instruït (*doctus orator*). La instrucció prové de les *artes liberales*: la gramàtica, les matemàtiques, la música, la retòrica,

5. J. BOWEN, *Historia de la educación occidental. II La civilización de Europa, siglos VI a XVI*, Ed. Herder, Barcelona 1979; P. RICHE, *La educación en la Cristiandad Antigua*, Ed. Herder, Barcelona 1983.

la filosofia, la geometria. A la fi, les arts liberals de l'Edat Mitjana. Aquest és l'ideal del *De inventione rethorica* de Ciceró i del *Rethorica ad Herennium* del Ps.-Ciceró. L'ideal humà, segons *De oratoria institutione* de Quintilià, és el del *vir bonus dicendi peritus*, és a dir, el de l'home de bé que sàpiga parlar. Perquè això sigui possible, cal primer aprendre de llegir i d'escriure. Tot seguit, hom aprendrà els *grammatica*, és a dir, a més de la gramàtica pròpiament dita, l'estudi dels poetes, dels historiadors, dels oradors i de la composició literària. Impossibile assolir-ho sense les arts liberals, que són els auxiliars de la «gramàtica» o estudi de la literatura. Segueix, per últim, la retòrica, és a dir, l'art de parlar bé.

Tots els Pares de l'Església llatina, l'autoritat dels quals dominà el pensament medieval, reberen primer la formació volguda per Ciceró i que va codificar Quintilià. Tan sols calia modificar el seu esperit. Si Ciceró volia formar el *doctus orator*, l'orador instruït, i Quintilià el *vir bonus dicendi peritus*, l'home de bé que sàpiga parlar bé, Sant Agustí, amb el seu *De doctrina christiana*, tot conservant la mateixa cultura, volgué formar el *vir christianus dicendi peritus*, és a dir, l'home cristià que parla bé. El text, però, que cal comprendre és la Sagrada Escripura, per a la qual cosa són necessaris tots els recursos de les arts liberals: història, geografia, botànica, zoologia, mineralogia, astronomia, medicina, agricultura, navegació, dialèctica i, finalment, l'aritmètica. Però no acaba aquí el procés: cal saber parlar de l'Escripura i, per a això, és necessària la retòrica.⁶ Aquest procés el trobem reflectit en l'obra de Cassiodor *Institutiones divinarum et saecularium litterarum*. El llibre II d'aquesta obra, amb el títol *De artibus et disciplinis liberalium litterarum* serà d'ús freqüent, com manual, en les escoles monàstiques. Es tracta d'una mena de *Summa* de les arts liberals, és a dir, del que cal saber per a estudiar amb profit la Sagrada Escripura i després ensenyar-la.

Fins a mitjan segle XIII la cultura occidental és la dels Pares llatins: una espècie d'*eloquència christiana*, és a dir, l'eloquència entesa a la manera de Ciceró i de Quintilià, en la qual la saviesa cristiana substitueix la saviesa dels filòsofs. A mesura que les obres d'Aristòtil son traduïdes al llatí i els mestres de lògica les introdueixen en llur

6. Les etapes eren la *lectio* (llegir el text), *emendatio* (corregir el text), *narratio* (explicar el text) i, per últim, *iudicium* (criticar el text).

programa d'ensenyament, l'estudi d'aquestes obres va ocupant cada vegada més temps i menys l'estudi de la gramàtica, dels textos clàssics i les altres arts liberals. Apareix així un nou tipus de cultura, el fonament de la qual és un mínim de gramàtica que exigeix l'ús corrent d'un llatí escolar, constituïda per l'estudi de la lògica⁷ i de la filosofia d'Aristòtil i coronada per una teologia, la tècnica de la qual s'inspira en aquesta lògica i aquesta filosofia. Això no vol pas dir, com veurem tot seguit, que hom no conegui els autors de l'antiguitat clàssica i que desaparegui llur estudi.

En haver après la gramàtica llatina, calia llegir alguns textos. Hom disposava de la Bíblia, en especial del *Psalterium*, el *Saltiri* dels textos medievals,⁸ i del llatí de la litúrgia. Hom llegia també els autors clàssics. Seguint les recomanacions del *De disciplina scholarium* o *De scholastica disciplina* del Ps.-Boeci, obra del segle XII,⁹ la instrucció havia d'estendre's progressivament des dels primers elements fins a l'estudi dels escriptors com Sèneca, Lucà, Ovidi, Virgili, Horaci, Juvenal.¹⁰ Tanmateix, hom feia ús sobretot d'obres pseudo-clàssiques: L'*Alexandreis* de Gautier de Châtillon (escrit vers 1176-1179), poema que consta de 5.464 hexàmetres i que explica les gestes d'Alexandre el Gran; el *Tobias* de Mateu de Vendôme, (escrit vers l'any 1200), versificació del Tobias antic-testamentari; el *Contemptus mundi*, o de forma abreujada *Contemptus*, obra anònima del segle XIII, dissertació moral en versos variadament rimats.

La decadència, per consegüent, pel que fa a l'estudi dels clàssics, és palesa. La llengua llatina, però, era la llengua culta que hom usava a les escoles. Calia, doncs, un mínim d'estudis gramaticals. Si l'estudi de la lògica començava al més aviat possible, calia abreujar l'estudi de la gramàtica. Seguint la tècnica mnemotècnica, iniciada a mitjan

7. D'aquí la popularitat de l'obra *Tractatus logice* o simplement *Tractatus* de Petrus Hispanus (1210-1277), després papa Joan XXI. Vegeu docs. 4, 12, 33.

8. Vegeu a l'Apèndix Documental els docs. 2, 4, 6, 14, 25, 30.

9. Vegeu-la a PL 64, cols. 1223-12238. Aquesta obra, molt popular durant la Baixa Edat Mitjana, presenta un programa d'estudis que té com a base la gramàtica, la literatura llatina i una lògica elemental. Després hom pot passar als estudis mitjans i superiors.

10. Les biblioteques particulars dels barcelonins del segle XIV disposaven d'obres de gran part d'aquests autors, segons el recull de documents que ja hem publicat, vegeu la nota 3. El més popular, per la seva presència, fou Sèneca, tot seguit Ovidi, Juvenal, Quint Curci Ruf i Publi Papini Estaci.

segle XII, apareix, vers 1210, la *Poetria nova* de l'anglès Gaufridus de Vino Salvo. Les gramàtiques de l'antiguitat, l'*Ars grammatica* de Donat (s. IV) i la *Institutio de arte grammatica* de Priscià (s. V-VI), basades en la resolució dels punts dubtosos estudiant els exemples dels millors autors llatins, passaren a un segon terme, malgrat que no desaparegueren mai de les escoles i les biblioteques privades.¹¹ Les noves gramàtiques no asseguren la correcció del llenguatge basant-se en el principi d'autoritat, sinó que pretenen una demostració causal de les seves regles. Aquest és el cas de la més popular de les gramàtiques a partir del segle XIII, el *Doctrinale puerorum*, o senzillament *Doctrinale* o *Doctrinal* d'Alexandre de Villedieu, de 1209, on s'exposa la gramàtica llatina en 2645 versos hexàmetres. També és el cas del *Graecismus*, o bé *Grecisme*, d'Évêrard de Béthune, obra també en vers i que fou coneguda amb el nom del seu autor com *Abreart* i amb diverses altres variacions del dit nom. El mateix objectiu pretén el *Liber derivationum* d'Hugucio da Pisa (s. XIII), força popular també i conegut com a *Derivator*, *Dirivador*, *Dirivacions* o amb el nom del seu autor, *Oguició* o *Uguició*, i que, a més de la gramàtica pròpiament dita, ensenya etimologia i també lexicografia.

El resultat va ésser un canvi d'orientació en l'estudi de la gramàtica. Si abans gramàtica i dialèctica anaven unides, ara la gramàtica és absorbida de manera progressiva per la lògica per servir d'introducció a l'estudi de la filosofia, en lloc de servir d'introducció literària a les obres mestres de l'antiguitat. En són testimonis les summes o tractats dits *De modis significandi*. L'objecte d'aquestes obres és el mateix que el de les antigues gramàtiques, però aquí les parts del discurs s'estudien com a modes de significació (*modi significandi*), és a dir, tenint present la seva aptitud per a expressar els diversos aspectes del ser i del pensament. A partir d'aquí, hom passa a l'estudi de la lògica, l'objecte de la qual són els modes del coneixement (*modi intelligendi*); i tot seguit es passa a la metafísica, l'objecte de la qual són els modes del ser (*modi essendi*), és a dir, substància, accident, essència, existència, etc.

El caràcter, per consegüent, de les arts liberals, en especial del

11. Així, la *Institutio de arte grammatica* de Priscià fou objecte d'un comentari, força popular a la Baixa Edat Mitjana, pel dominic anglès Robert Kilwardby (s. XIII), hostil a les noves tendències.

trivium, sobretot de la gramàtica i de la retòrica, és eminentment pràctic i utilitari. És a dir, la gramàtica i la retòrica són considerades com a propedèutica per a l'estudi de la teologia o, si s'escau, del dret. Res d'estrany, doncs, que sorgís una nova disciplina, primer a Itàlia i tot seguit a la resta de l'Occident medieval: l'*ars dictaminis*. Escripturar un fet, sigui de la mena que sigui, exigeix la redacció del text. Per a assolir correcció textual i exactitud de formulació, hom va fer ús d'unes obres conegudes com *ars dictandi* i de formularis. Ambdós proporcionaven suport literari i tècnic. L'*ars dictandi* és l'expressió i suma del que ensenya el *trivium*, en especial del que ensenyen la gramàtica i la retòrica. L'*ars dictandi* és la disciplina que tracta del *dictare*, és a dir, de la redacció, segons les normes de la gramàtica, la retòrica i la lògica.¹²

Res d'estrany, doncs, la presència d'aquestes obres en les biblioteques no tan sols dels juristes, notaris i escrivans, sinó també dels clergues i, fins i tot, dels mercaders, perquè l'*ars dictandi* és una disciplina literària.¹³ En les biblioteques dels barcelonins del segle XIV abundaren aquestes obres, essent la majoria d'elles epistolàries. En general aquestes obres són designades amb un nom genèric: *liber de dictamine litterarum*, *liber vocatus dictamen litterarum*, *liber dictaminis epistolarum*, *libri dictaminum litterarum*, *liber in quo sunt forme litterarum*, *libre de dictats de letres*, *libre de dictats de cartes*. Tanmateix foren coneguts molts dels més importants autors d'aquesta disciplina de l'*ars dictandi*. Aquest és el cas de la *Summa Samerese*, és a dir, els *Praecepta dictaminum* d'Adalbert de Samaria, de Bolonya, del segle XII; de la *Summa Bernardina*, és a dir, la *Summa Dictaminis* de Bernat de Tours, del segle XIII;¹⁴ de *Mestre Pere Blesent* o *Blesant* o *Verbal*, és a dir, el *Libellus de arte dictandi rethorice* de Petrus

12. Vegeu J. BONO, *Historia del Derecho Notarial Español. I La Edad Media. I Introducción, preliminar i fuentes*. Junta de Decanos de los Colegios Notariales de España, Madrid 1979, pàgs. 199-228; J. GARCÍA-GRANERO, *Formularios notariales de los siglos XII al XVI*, dins «Anales de la Academia Matritense del Notariado», XXII (1978), pàgs. 255 i ss.

13. Vegeu M. OLIVAR, *Notes entorn la influència de l'Ars dictandi sobre la prosa catalana de cancelleria de finals del segle XIV*, dins Harl, III, pàgs. 631-653.

14. Sobre la confusió entorn del contingut de la *Summa Bernardina* vegeu M.-H. JULLIEN DE POMMEROL i J. MONFRIN, *La bibliothèque pontificale à Avignon et à Peníscola pendant le Grand Schisme d'Occident et sa dispersion*, Ecole Française de Rome 1991, vol. 2, pàg. 691, n. 451.

Blesensis o Pierre de Blois, de la fi del segle XII, el qual s'inspirà en la *Summa Bernardina*; de la *Summa dictaminis*, de 1229, de Guido de Faba, capellà a Bolonya, obra també dita *Viridarium consolationis*; de la *Summa dictaminis breviter et artificose composita per magistrum Laurentium Lombardum*, és a dir, la *Practica* o *Summa cancellariae* de Llorenç d'Aquileia (s. XIII-XIV).

Un subgènere de l'*ars dictandi* està format per formularis i tractats que, des de la fi del segle XII, es redactaren per a ús d'escrivents i notaris de la cancelleria papal i que són designats en les biblioteques dels barcelonins del segle XIV amb el nom genèric de *formulari de litteris et sententiis*, *libres de formes de cartes*, *liber fomarum instrumentorum*. Són conegudes, tanmateix, algunes de les obres més populars d'aquest subgènere. Aquest és el cas de la *Summa de mestre Pere des Vinyes*, és a dir, els *Dictamina magistri Petri de Vineis*, del segle XIII; de la *Summa dictaminis* del mestre Tomàs de Càpua (s. XIII), notari primer i canceller més tard amb Innocenci III; de la *Summa dictaminis composita per magistrum Ricardum de Pofis extracta de registris dominorum Urbani, Clementis et aliorum paparum*, és a dir, de Ricard de Pofi, també del segle XIII, notari públic de Roma i també «abbreviator» papal.

Deiem que les biblioteques dels barcelonins dels segle XIV disposaven dels llibres més representatius de l'evolució dels estudis bàsics des d'Antiguitat, en concret des de Ciceró. La lectura dels registos de l'apèndix documental ho demostra.¹⁵

15. Com és habitual, fem ús de les sigles següents: ACB = Arxiu de la Catedral de Barcelona, AHCB = Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, AHPB = Arxiu Històric de Protocols de Barcelona, s.n. = sense numerar.

REFERÈNCIES DOCUMENTALS

1

1332 Gener 23. Barcelona

Inventari dels béns d'Arnau Colomer, mercader, ciutadà de Barcelona. A més de llibres de Dret Cívil (Digestum i Volum amb la glossa ordinària d'Accursio) i llibres de comptes dels seus negocis, posseïa «quinque libros gramaticales».

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium* 1331 Desembre 12 - 1332 Febrer 19, fols. 59v-74r.

2

1333 Agost 30. Barcelona

Inventari dels béns de Bernat Ermengol, mercader, ciutadà de Barcelona. A més d'un Flos sanctorum, un Saltiri i diversos llibres de comptes sobre la seva activitat professional, posseïa un Thobiades, és a dir, el Tobias de Mateu de Vendôme, i la Summa dictaminis de Llorenç d'Aquileia.

ACB, GUILLEM BORRELL, *Capibrevium* 1333 Agost 11 - 1333 Octubre 23, fols. 43v-53v.

3

1335 Febrer 12. Barcelona

Inventari dels béns de Berenguer de Montcada, ciutadà de Barcelona. A més de diversos llibres de Dret i una obra de Sèneca, posseïa «quosdam libros gramaticales» perquè els seus fills aprenguessin de lletra.

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium notularum sive rogationum* 1335 Gener 19 - 1335 Març 24, fols. 70v-85r.

4

1335 Juny 13. Barcelona

Inventari dels béns de Bernat Loreda, ciutadà de Barcelona. Posseïa dos exemplars del Tobias de Mateu de Vendôme, un Saltiri, el llibre de tècnica de redacció Summa Bernardina o Summa dictaminis de Bernat de Tours, i el llibre de lògica Tractatus logice de Petrus Hispanus, després papa Joan XXI.

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium rogacionum sive notarum* 1335 Març 26 - 1335 Juliol 26, fols. 121v-126v.

5

1336 Febrer 27. Barcelona

El corredor de llibres Salamó Rahir, jueu de Barcelona, ven a un habitant de Càller tres llibres de gramàtica: el Liber derivationum d'Hugucio da Pisa, dit en l'instrument Oguicio sive Derivator, un Doctrinale puerorum d'Alexandre de Villedieu i un Tobias de Mateu de Vendôme.

AHPB, BARTOMEU DE MIRAMAT, *Manual* 1335 Novembre 27 - 1337 Agost 24, fol. 16r.

6

1336 Juliol 3. Barcelona

Inventari dels béns del prevere Pere de Roure, beneficiat a l'església del monestir de Santa Maria de Jonqueres. A més de diversos llibres propis dels clergues de l'època, diversos altres llibres demostren que l'ensenyament de lletra era una altra activitat seva: un Partes, és a dir, l'Ars grammatica d'Elius Donat, l'obra anònima Contemptus mundi, un Cató, és a dir, els Distics del Ps.-Cató, un Tobias de Mateu de Vendôme, un Saltiri i «quasdam tabellas ceratas» i bancs per a ús dels seus alumnes.

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium notarum sive rogationum* 1336 Juny 23 - 1336 Setembre 17, fols. 10v-13v.

7

1339 Setembre 2. Barcelona

El prevere de la diòcesi de Barcelona Guillem d'Illa promet escriure el llibre de gramàtica Liber derivationum o Derivator d'Hugucio da Pisa, per a Francesc de Pont, prevere de la mateixa diòcesi.

ACB, PERE BORRELL, *Capibrevium* 1339 Maig 20 - 1339 Setembre 15, fols. 170v-171r.

8

1340 Octubre 10. Barcelona

Inventari dels béns de Ramon de Vilalta, canonge i sagristà de la Seu de Barcelona. La seva biblioteca estava formada sobretot per llibres de Dret Canònic i Dret Civil. Posseïa també un llibre de tècnica de redacció: la Summa dictaminis de Tomàs de Càpua.

ACB, BERNAT DE VILARRUBIA, *Capibrevium rogacionum sive notularum* 1340 Agost 3 - 1340 Desembre 14, fols. 78r-82r.

9

[1346] Barcelona

Inventari dels béns del notari públic de Barcelona Pere Ferrer. La seva biblioteca estava formada, de manera exclusiva, per llibres de l'art de notaria i per alguns de tècnica de redacció, entre aquests la Summa Sameresca, és a dir, els Praecepta dictaminum d'Adalbert de Samaria.

ACB, ANONIM, *Fragment de capbreu* 1346, fols. 4v-5v.

1348 Octubre 13. Barcelona

Inventari dels béns del prevere Bernat de Puigcarbó. La seva biblioteca estava formada per llibres litúrgics i diversos llibres didàctics: un Alexandri o Alexandreis de Gautier de Châtillon, dos Doctrinaler o Doctrinale puerorum d'Alexandre de Villedieu, un Precià menor, és a dir, els llibres XVII-XVIII de la Institutio de arte grammatica, també coneguda com a Institutiones grammaticae de Priscià, un Thobias de Mateu de Vendôme, un Contemptus mundi, els Dístics del Ps.-Cató i unes Qüestions de gramàtica.

ACB, *Plec de documentació diversa*, segle XIV: *Inventari de Bernat de Puigcarbó, prevere*, fols 1-2.

1356 Novembre 8. Barcelona

La biblioteca de Ramon Vinader, doctor en lleis, empenyorada pel seu fill i hereu universal a Jaume de Vallseca, llicenciat en lleis i ciutadà de Barcelona, és lliurada a aquest. Aquesta biblioteca, la més important de les trobades, estava formada per llibres de totes les disciplines: filosofia, teologia, dret, medicina, literaris i didàctics. El conjunt d'aquests últims demostra la formació bàsica de Ramon Vinader: el Doctrinale d'Alexandre de Villedieu, el Tobias de Mateu de Vendôme, l'Alexander de Gautier de Châtillon, l'Ebrardus o Grecisme d'Evérard de Béthune, un Priscianus minor, és a dir, els llibres XVII-XVIII de les Institutiones grammaticae de Priscià, una glossa de l'Ars grammatica d'Elius Donat, el De oratoria institutione de Quintilià, el De dictamine de Cassiodor, el Liber expositionis vocabulorum de Guillelmus Britonis o Guillem el Bretó, la Rethorica ad Herennium del Ps.-Ciceró, la Summa dictaminis del mestre Tomàs de Càpua, el Libellus de arte dictandi rethorice de Petrus Blesensis, el Liber Statii Thebaydes, és a dir, el Thebais o Tebaida de Publi Papini Estaci.

ACB, FRANCESC DE LADERNOSA, *Manual* 1356 Agost 11 - 1356 Desembre 1, fols. 133r-136r.

12

1360 Octubre 19. Barcelona

Inventari dels béns d'Antic de Font, notari públic de la ciutat de Barcelona. Un terç de la seva biblioteca estava formada per llibres de gramàtica i de tècnica de redacció: dos Prisianus minor, és a dir, els llibres XVII-XVIII de les Institutiones grammaticae de Priscià, un Cató, és a dir, els Dístics del Ps.-Cató, un Doctrinale d'Alexandre de Villedieu, dos Alexandri o Alexandre de Gautier de Châtillon, un Ebrardus o Grecisme d'Everard de Béthune, un Contemptus mundi, un Thobias de Mateu de Vendôme, diversos llibres de tema gramatical i de tècnica de redacció sense especificar i el llibre de lògica Tractatus logice de Petrus Hispanus, després papa Joan XXI.

AHPB, GUILLEM DE SANT HILARI, *Quadragesimum capibrevium notularum* 1360 Agost 25 - 1360 Novembre 26, fols. 55r-57v.

13

1362 Juny 2. Barcelona

Inventari dels béns de Joan de Quadres, prevere de Barcelona, fill de Jaume de Quadres, notari, ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica i de tècnica escriptòrica: dos Doctrinale d'Alexandre de Villedieu, un Derivador o Liber derivationum d'Hugucio da Pisa, un resum d'aquest amb el títol Tabula Uguici (sic), un Liber accidentium gramatice, una Summa Bernardina, és a dir, la Summa dictaminis de Bernat de Tours i una Summa dictaminis magistri Nicholai de Talos.

AHPB, RAMON MORELL, *Llibre de testamentaries* 1362 Juny 8 - 1362 Juliol 14, fols. 16r-19v.

14

1365 Febrer 25. Barcelona

Entre els diversos béns pertanyents a Bernat de Torre, oriünd de

Castellfollit de Riubregós, escolar prop de Ramon Roca, rector de l'església de Sant Just de Barcelona, i que són retornats a la seva mare, hom trobà un Doctrinale d'Alexandre de Villedieu i un Saltiri.

ACB, PERE BORRELL, *Manuale* 1364 Agost 26 - 1365 Octubre 27, fols. 128v-129r.

15

1370 Febrer 15. Barcelona

Inventari dels béns de Pere de Casesvelles, moler i ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres «modici valoris», entre ells un Tobias de Mateu de Vendôme i un Parts, és a dir, l'Ars grammatica d'Elius Donat.

ACB, PERE BORRELL, *Capbreu* 1370 Gener 19 - 1370 Abril 5, s.n.

16

1371 Novembre 27. Barcelona

Miquel des Bosch, de 14 anys, fill del difunt Pere des Bosch, cambrer del rei i ciutadà de Barcelona, reb dels seus tutors dos llibres de gramàtica, pertanyents a la seva herència, que li són necessaris per anar a l'escola: el Grecisme d'Évérard de Béthune i l'Alexandreis de Gautier de Châtillon.

AHPB, FRANCESC DE LADERNOSA, *Tertium decimum manuale* 1370 Novembre 16 - 1373 Maig 29, fol. 44v.

17

1373 Juny 15. Barcelona

Guillem Anglès, beneficiat de l'altar de Sant Bernat de la Seu de Barcelona, atorga testament i llega a Francesc Vidal, ciutadà de Barcelona, dos llibres de tècnica de redacció, que no són especificats.

ACB, *Testaments* VIII - 9.

18

1374 Abril 27. Barcelona

Inventari dels béns de Pere Pla, escrivà i ciutadà de Barcelona. Hom trobà dos llibres de gramàtica: un Doctrinale d'Alexandre de Villedieu i un Alexander de Gautier de Châtillon; i un llibre de tècnica de redacció: la Summa dictaminis o Viridarium consolationis de Guido de Faba.

AHPB, RAMON MASSANA, *Manual* 1373 Abril 7 - 1375 Maig 7, fols. 81r-86r.

19

1375 Abril 16. Barcelona

Francesc i Jaume, fills i hereus universals de Jaume de Conesa, conseller i protonotari del rei, reben, entre d'altres béns del seu pare, el llibre de gramàtica Alexandri o Alexandreis de Gautier de Châtillon.

ACB, PERE BORRELL, *Capibrevium* 1375 Abril 2 - 1375 Juliol 30, s.n.

20

1375 Maig 6. Barcelona

Bartomeu de Gostemps, de l'ofici del mestre racional de la cort reial, ciutadà de Barcelona, atorga testament i disposa que els seus llibres de gramàtica, de lògica, de les altres arts liberals i de formularis de lletres no siguin venuts, sinó que siguin conservats per a ús del seu fill i hereu universal Joanet.

AHPB, RAMON MASSANA, *Capibrevium testamentorum et codicillorum* 1371 - 1376, fol. 59v-61v.

21

1375 Maig 7. Barcelona

Inventari dels béns de Bartomeu de Gostemps, de l'ofici del mestre racional de la cort reial, ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de tècnica de redacció.

AHPB, RAMON MASSANA, *Manual* 1373 Abril 7 - 1375 Maig 7, fol. 143r-144v.

22

1375 Setembre 28. Barcelona

Inventari anònim. Hom trobà diversos llibres de gramàtica; un Precià menor, és a dir, els llibres XVII-XVIII de les Institutiones grammaticae de Priscià, dos Alexandre o Alexandreis de Gautier de Châtillon, un Tobias de Mateu de Vendôme, un Doctrinale d'Alexandre de Villedieu, un Grecisme d'Évêrard de Béthune; i diversos llibres de tècnica de redacció: una Summa dictaminis de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes, una Summa dictaminis de Ricard de Pofi i d'altres sense especificar.

ACB, PERE BORRELL, *Capibrevium* 1375 Agost 3 - 1375 Octubre 24, s.n.

23

1376 Gener 2. Barcelona

Francesc sa Costa, notari i ciutadà de Barcelona, ven a Pere Guitard, prevere de la casa del bisbe de València, el llibre Catholicon de Joan de Gènova pel preu de 44 lliures de moneda de Barcelona.

ACB, PERE BORRELL, *Manuale* 1375 Maig 7 - 1376 Maig 5, s.n.

24

1378 Gener 18. Barcelona

Inventari dels béns d'Arnau Carbassí, canonge i precentor de la Seu de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica i de tècnica de redacció sense especificar.

ACB, PERE BORRELL, *Capbreu* 1377 Desembre 3 - 1378 Març 9, s.n.

25

1384 Febrer 25. Barcelona

Francesc Prunell, escolar de Barcelona, signa àpoca de 60 sous, per raó del sou per haver ensenyat de lletra, durant dos anys, a Jaume de Castanyer, hereu universal de Constança, esposa de Jaume de Pelfort, mercader i ciutadà de Barcelona. Signa també àpoca d'un flori pel preu d'un Saltiri venut per ell als marmessors testamentaris de Constança.

AHPB, BERENGUER ESCUDER, *Manual* 1383 Desembre 29 - 1385 Desembre 22, fol. 23v.

26

1384 Maig 18. Barcelona

*Bonjuha Mahir, lligador de llibres i jueu de Barcelona, reconeix haver rebut de Bernat de Conamina, fill i marmessor de Ferrer de Conamina, notari i ciutadà de Barcelona, 40 sous per haver enquadrernat el llibre *Catholicicon*, llegat a la Seu de Barcelona.*

AHPB, ANTONI BELLVER, *Manuale quintum* 1381 Maig 20 - 1384 Maig 20, fol. 164r.

27

1385 Juny 2. Barcelona

Pere Borrell, notari i ciutadà de Barcelona, atorga testament i llega a Franciscó, fill de Francesc Castell, candeler de sèu, tots els seus llibres de gramàtica i de lògica i tots els altres de qualsevulla ciència.
ACB, Testaments XV - 17.

28

1390 Gener 18. Barcelona

Inventari dels béns d'un clergue. Hom trobà els llibres de gramàtica Poetria nova de Gaufridus de Vino Salvo i Catholicon de Joan de Gènova i el llibre de tècnica de redacció Summa dictaminis de Petrus de Vineis o Pere des Vinyes.

AHPB, PERE GRANYANA, *Primum capibrevium extraordinarium* 1385 Maig 26 - 1399 Juliol 3, fols. 76r-79r.

29

1390 Agost 5. Barcelona

Inventari dels béns de Pere Vidal, escrivà del rei i ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica: dos Pars o Ars grammatica d'Elius Donat, tres Doctrinale d'Alexandre de Villedieu, un Tobias de Mateu de Vendôme, un Grecisme d'Évèrard de Béthune, un Liber derivationum d'Hugucio da Pisa, un Alexandre de Gautier de Châtillon, un Catholicon de Joan de Gènova i d'altres sense especificar. Hom trobà també diversos llibres de tècnica de redacció: dos exemplars de la Summa Bernardina, és a dir, la Summa dictaminis de Bernat de Tours, dos exemplars de Libellus de arte dictandi rethorice de Petrus Blesensis o Pierre de Blois, una Summa dictaminis de mestre Peres des Vinyes o Petrus de Vineis i d'altres sense especificar.

ACB, NICOLAU DE FABREGA, *Manual* 1389 Agost 3 - 1390 Novembre 17, s.n.

30

1390 Desembre - 1391 Gener 27. Barcelona

Inventari dels béns de Joan Llull, ciutadà de Barcelona. Hom trobà el llibre de gramàtica Abreat, és a dir, el Graecismus d'Evérard de Béthune i dos Saltiri.

AHCB, JOAN DE TRILLA, *Inventari dels béns de Joan Llull*, Arxiu notarial I.1, fols. 1r-35v.

31

1392 Març 18. Barcelona

Bernat Arnau, notari i ciutadà de Barcelona, atorga testament i lliga a Bernat Sanç, escrivà de Barcelona, que vol ser notari, diversos llibres d'art de notaria i tots els seus altres llibres.

ACB, *Testaments III* - 307.

32

1392 Març 21 - Abril 1. Barcelona

Inventari dels béns de Guillem d'Orta, notari i ciutadà de Barcelona. Hom trobà diversos llibres de gramàtica: un Cató, és a dir, els Distics morals del Ps.-Cató, un Contemptus d'autor anònim, un Alexandre, és a dir, l'Alexandreis de Gautier de Châtillon, i un llibre amb notes sobre gramàtica. Hom trobà també diversos llibres de tècnica de redacció.

AHPB, BERENGUER ERMENGOL, *Marmessoria de Guillem d'Orta, notari i ciutadà de Barcelona 1390 - 1392*, fols. 12v-14r.

33

1400 Gener 25 - Març 16. Barcelona

Encant anònim de llibres de diverses disciplines. De gramàtica: un Priscianus minor, és a dir, els llibres XVII-XVIII de les Institutiones grammaticae de Priscià, el comentari de Robert Kilwardby sobre el Priscianus minor, dos exemplars del Graecismus d'Évêrard de Béthune, el llibre Report de gramàtica i diversos llibres de lògica, entre ells el Tractatus logice de Petrus Hispanus, després papa Joan XXI.

AHCB, Arxiu notarial I.2: s. XV *Inventaris i encants anònims*, fols. 1r-17r.

34

1400 Març 27. Barcelona

Bernat de Tarragona, prevere i beneficiat a l'església de Sant Jaume de Barcelona, nomena procurador perquè recuperi el llibre de gramàtica De modis significandis.

ACB, GABRIEL CANYELLES, *Primum manuale comune* 1399
Abril 13 - 1400 Desembre 24, fols. 73r.

35

1400 Novembre 26, 27. Barcelona

Encant dels béns i dels llibres de Joan Ferrer des Puig, mercader i ciutadà de Barcelona. Diversos llibres eren de Gramàtica: dos exemplars de Cató, és a dir, els Distics morals del Ps.-Cató, dos Contemptus d'autor anònim, dos Doctrinale d'Alexandre de Villedieu, un Graecismus d'Évêrard de Béthune, dos Tobias de Mateu de Vendôme, un Alexandre de Gautier de Châtillon i un llibre amb notes de gramàtica. Hom encantà també el llibre de tècnica de redacció Summa Bernardina, és a dir, la Summa dictaminis de mestre Bernart de Tours.

AHCB, Arxiu notarial I.2: BERNAT NADAL, *Encant dels béns de Joan Ferrer despuig, mercader*, fols. 24.